

**KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ LEYLÂ MAZMUNUNDAN MODERN
TÜRK ŞİİRİNDEKİ LEYLÂ İMGESİNE:
MEHMET AKİF'İN KALEMİNDEN LEYLÂ ŞİİRİ***

**FROM THE LEYLÂ MAZMUN IN THE CLASSICAL TURKISH
POETRY TO THE LEYLÂ IMAGE IN MODERN TURKISH POETRY:
MEHMET AKİF'S "LEYLÂ" POEM**

Şevkiye KAZAN NAS**

Öz

Bütün zamanların en güzel aşk hikâyesi olarak kabul edilen Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin Leylâ'sı klâsik Türk şiirinden modern Türk şiirine pek çok şaire ilham kaynağı olmuş; şiirde mazmun veya imge olarak kullanılmıştır. Gelenekten büyük oranda istifade eden modern Türk şairleri, şiirlerinde tasvir ettiği kadının adını Leylâ koyarlarken klâsik Türk şiirindeki Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı Leylâ'nın güzel kadın imajından faydalanmak ve onu kendi hayatlarıyla özdeşleştirmek istemişlerdir.

Çalışmamızda klâsik Türk şiirinden modern Türk şiirine Leylâ mazmununun nasıl ele alındığı sunulduktan sonra Mehmet Akif Ersoy'un "Leylâ" şiiri açıklanmış ve Leylâ imgesinin nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Klâsik Türk şiiri, mazmun, imge, Leylâ, Mehmet Akif Ersoy.

Abstract

The story of Leylâ vu Mecnûn considered as the most beautiful love story of all time's Leylâ has been inspired by many poets from classical Turkish poetry to modern Turkish poetry. She has used as mazmun and image in poetry. Turkish poets who benefits from tradition majorly have given the name Leylâ to woman they describe their poem. Because they have made use of beautiful woman image of female hero Leylâ of the story of Leylâ and Mecnûn in classical Turkish poetry. In this way, they have identified Leylâ with their own life.

In this report, after how to handle Leylâ mazmun from classical Turkish poetry to modern Turkish poetry is offered, Mehmet Akif Ersoy's "Leylâ" poem will be explained and how to used Leylâ image in this poem will be viewed.

Keywords

Classical Turkish Poetry, mazmun, image, Leylâ, Mehmet Akif Ersoy.

* Bu çalışma, 16-17 Ekim 2014 tarihlerinde Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi "Uluslararası Üç Ülke Üç Düşünür Sempozyumu"nda sunulmuş bildiri metninin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Konyaaltı-Antalya (sevkazan@gmail.com)

Giriş

Mazmun, dolaylı bir anlatım olarak klâsik Türk şairleri için duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinde en önemli araçlardan birisidir. Mazmun konusunda çalışanların hemen hepsi (Mengi 2000: 35-43, 54-58; Pala: 1993:400-401; Akün 1994: 424; Deniz 2008: 217; Demirel 2002:125) klâsik Türk edebiyatının bir mazmunlar edebiyatı olduğunu; farklı isimlerle anılsa da mazmunun estetik bir kriter belirlediğini; aslında bu terimle ne kastedildiğinin çok açık olmadığını ifade ederler.

İmge, bir şiiri şiir yapan ve onun özünü oluşturan unsurlardan birisidir ve sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dille aktarılışdır (Aksan 2004:30; Aksan 2013:35-47). Hayal, hülya, imaj, fiksiyon gibi kelimelerle de ifade edilen imge; zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş; duyuların dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri; duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylardır (Hançerlioğlu 1992: 275). İmge ve imaj hakkında bugüne kadar farklı fikir ve görüşler hep var olmuştur. Yaygın tanıma göre imge, insan zihninin, tabiattan veya hayattan aldığı malzemeye özgün bir şekilde meydana getirdiği, insanın duyularına hitap eden bir mana veya terkiptir. Klâsik Türk şiirinde istiare ve teşbihler, imgenin en önemli örnekleridir. Zira istiare ve teşbihler, anlamı somutlaştırmakta ve görselleştirmektedir. İmge, yalnız göze değil, diğer duyulara da hitap eder (Coşkun 2007: 342). Modern şiirin imajlar dünyasının, klâsik şiirin mazmunlar dünyasına nazaran şahsî, kapalı ve karmaşık olduğunu belirten Özcan'a (2010:140) göre mazmun, kültürün ve medeniyetin birikimi olarak karşımıza çıkarken imaj, sadece o imajı kuran şaire aittir. Klâsik şiirde bir medeniyetin ortak hayalleri ve hassasiyetleri dile getirilirken, modern şiirde cemiyetin değil, bireyin ön planda olması, daha öznel ifadelerin söylenmesine yol açmıştır.

Mazmun ve imge arasındaki benzerlik, hem imgeyi hem de mazmunu meydana getiren kelime veya kelime gruplarının kendi gerçek anlamının dışında başka bir anlamı çağrıştıran olmasıdır. Farklılık ise mazmunda çağrıştırmaya gerçekleştirilirken birtakım ipuçlarının devreye sokulmasıdır (Demirel 2007:146).

Hem mazmun hem de modern mazmun olarak değerlendirilen imge, bir şiirdeki duygu, düşünce ve hayalin çağrışım ya da dolaylı anlatım boyutunda önemli parçalarıdır. Klâsik Türk şiirinden modern Türk şiirine kadar cazibesini sürdüren Leylâ mazmunu ya da imgesi pek çok şairin dilinde kabul görmüş bir kadın kahraman olarak şiirinde sıkça işlenmiştir.

Arapçada "çok karanlık gece", "Arabî ayların son gecesi", "geceyle ilgili, geceye özgü", "yatılı" "gece gibi karanlık", "hüzünlü", "kadın adı", "Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı", anlamlarına (Muallim Naci 1995: 224-225; TDK 2005: 1307; Parlatır 2006: 971; Devellioğlu 2010: 633) gelen "Leylâ" kelimesi "leyl" kelimesinden türetilmiş olup yazılışı "ليلى" ve "ليل" şeklindedir.

Aliyev (1996: 245-247), 'gece' ve 'Leylâ' arasındaki bu ilgiyi "*Bugün bütün Türkiye'de Leylî'ye Leylâ diyorlar. Ancak Leylâ demek katiyen doğru değildir. Fuzûlî'nin eserinde Leylâ yoktur, Leylî vardır. Gerçi Arapçada 'Yehyâ-Yahyâ, suğrî-suğrâ, kübrî-kübrâ' gibi 'î' ile yazılıp 'â' ile okunan sözler vardır. Fakat leylî ancak leylî okunabilir ve bu kelime 'geceye mahsus, gecelik bir iş, geceye bağlı hâl, hareket, vaziyet' demektir*" şeklinde açıklar.

Klâsik Türk şiirinde Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı Leylâ, maşukun; erkek

kahramanı Mecnûn ise âşğın benzetileni olarak ele alınmış; şairler, bazen her ikisini bazen de tek tek anarak onların maceralarını telmih etmişlerdir.

Gelenekten büyük oranda istifade eden modern Türk şairlerinin şiirlerinde tasvir ettiği kadının Leylâ olması, klâsik şiirdeki Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı olan Leylâ'nın kadın ve aşk imajından faydalanmak içindir. Leylâ, gerek mazmun gerekse bir kadın kahraman olarak aslında bir toplumun zihinsel inancı bağlamında bazı kutsal değerleri, kadın erkek ilişkilerini, aşkı ve cinselliğe bakışını şekillendirmeye sebep olan bir olgunun da adıdır (Erbay 2015:160-161).

Klâsik Türk Şiirinde Leylâ

Şairler, çoğu zaman Leylâ'nın lügat anlamı yani "karanlık ve gece" sözcükleri üzerinde sanat yapmışlar; sevgilinin saçını bir mazmun hâline getirmişler; tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla da Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden bahsetmişlerdir. Mecnûn, sevgiliye olan aşırı düşkünlüğü; ızdıraba, cevriye ü cefaya olan sabrı; aşkı nedeniyle içinde bulunduğu cünûn hâli; aşk ve cünûn içinde çöllerde dolaşması ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık etmesi gibi birtakım özellikleriyle şiire girmiştir. Leylâ'da olduğu gibi Mecnûn kelimesi üzerinde de lügat manası kastedilerek tevriye veya iham-ı tenasüp yapılmış; âşık veya gönül için benzetilen olmuştur.

Gece ile ilgi kuran şair, saçın hem siyah rengini hem de uzunluğunu ele alır ve "Leylâ'nın saçını geceye nasıl benzettiler. Hangi gerekçeyle bu benzetme yapıldı ve onun saçına Leylâ denildi." anlamında şöyle seslenir:

*Neçe benzettiler anun saçına şâmı ne aceb
Şol sebebden kim anun saçma Leylâ dediler
(Nesîmî, G.154/6)*

Leylâ, Mecnûn'un ona duyduğu aşk çerçevesi içinde anlatılır. Saçı Leylâ, güzelliği ve çekiciliğinin yanı sıra âşğın Mecnûn gibi çöllerde düşmesine sebep olandır:

*Ey saçı Leylâm elin çeksün ya zabt it şâneni
Yâ hemân Mecnûn ile sahrâda bil dîvâneni
(Behiştî, G.547/1)*

Mecnûn olmasaydı Leylâ'nın adını kimse bilmezdi. O hâlde Mecnûn, Leylâ'nın tanınıp bilinmesine sebeptir. Beyit, sevgililerin aşklarının okulda karşılıklı başladığını düşündürmesinin yanı sıra tasavvufî olarak da yorumlamaya açıktır:

*Nâm-ı Leylâ dile gelmezdi vefâ harfi gibi
Olmasa kıssa-i Mecnûn-ı belâ-keş bâ'is
(Celîlî, G.59/6)*

Şaire göre Leylâ, ışığıyla aydınlatan, yol gösterendir. Leylâ, mum; Mecnûn ise onun sürahisidir. Boş kadeh, Mecnûn'un başı üzerinde yuva olmuştur:

*Şem' Leylâdür sürâhîmüz anun Mecnûnidur
Sâgar-ı bî-bâde olmuş başı üzre âşiyân
(Behiştî, G.397/2)*

Mecnûn, ağlayan bir ceylan gördüğü zaman onun gözlerini Leylâ'nın büyüleyici gözlerine benzetir. Doğu kadınının fiziksel portresiyle ilgili gelenekselleşen bir genellemeyle karşılaştığımız beyitte iri, siyah gözleriyle Leylâ, güzel gözlü bir çöl âhusudur:

*N'ola Mecnûn gibi çeşm-i âhû görüp olsa eşk-bâr
Benzedür Leylânün ânu nergis-i câdûsına
(Celîlî, G.371/6)*

Leylâ'nın devesindeki mahmile çingirak gibi asılı olan Mecnûn'un gönlü, Leylâ'nın her adım atışında ağlayıp inlemektedir. Mecnûn'un gönlü ile Leylâ'nın devesinde asılı çingirak arasında ilgi kuran Celîlî, Leylâ'ya bir mesnevi kahramanından ziyade bir mazmun olarak yer verir:

*Ceres gibi dil-i Mecnûn asıldı mahmile gûyâ
Ki Leylâ 'azm-i râh itse hemîn âh u figân eyler
(Celîlî, G.90/5)*

Bir diğer şair, Leylâ'nın devesinin çingırağının sesiyle Mecnûn'un kulağının çınladığını anlatır. Leylâ'nın çölde kaybolan devesini hatırlatan şair, imgeden yararlanır.

*Eyledükçe ceres-i nâka-i Leylî nâle
Kûh-ı gamda kulağı çınlar idi Mecnûn'un
(Behîştî, G.275/3)*

Hikâyenin aslında Leylâ'nın merkebinden söz edilmediği için orijinal bulduğumuz beyitte, Leylâ'nın eşeğinin ayak bastığı yer de çok değerlidir. Mecnûn kendi yüzünü sürse orası bir mihrap köşesi olur:

*Merkeb-i Leylânun izi çâkine Mecnûn-ı zâr
Yüz sürerse n'ola k'oldur kûşe-i mihrâb ana
(Celîlî, G.9/5)*

Leylâ'nın adını meşhur hikâyeye gönderme yapmak ya da Mecnûn'un varlığından söz etmek için anan şairler, Mecnûn'u örnek bir âşık olarak kabul etmişlerdir.

Fuzûlî, "Eğer Leylâ'nın Mecnûn'u, Şîrîn'in Ferhâd'ı varsa senin de benim gibi âşığın olduğu için övünmelisin" anlamındaki beytini şöyle ifade eder:

*Kıl tefâhur kim senün hem var men tek âşıkun
Leylî'nün Mecnûn'u Şîrîn'in eger Ferhâd'ı var
(Fuzûlî, G.68/3)*

"Biz yalnız Mecnûn'un gözüne yerleşmişiz, ona görünürüz. Güzelliğin tılsımıyız ve Leylâ'nın yanağında gizliyiz" anlamındaki beyitte şairin "biz" dediği bütün âşıkların sevgilisi olan Allah'tır. Güzelliğin tılsımı olan aşk, Leylâ'nın yanağında gizlenmiştir. Bunu da ancak gönül ehli ve gerçek âşık olan Mecnûn'un gözü görüp anlayabilir:

*Güncâyışimiz dîde-i Mecnûnadır ancak
Nîreng-i cemâlîz ruh-ı Leylâda nihânuz
(Nâilî, G.135/3)*

Çoğu şair, Leylâ'yı bir kadın kimliğinden ziyade bir mazmun olarak ele almışlardır.

Leylâ'nın "kâse-i Mecnûn"u kırmaktan maksadı, Kays ile aynı kâseye el sunma arzusundandır:

*Sımadan kâse-i Mecnûn meger Leylânun
Garazı sunmag idi Kays ile bir kâseye dest*

(Nev'î, G.33/2)

"Kays'ın Leylâ'nın saçındaki bela zincirine bağlanması, bana delilik oldu." diyen şair, Kays'ın Leylâ'nın aşkından deli olduğunu ve Leylâ'nın saçına bağlandığını söyler:

*Zülf-i Leylîdeki zencîr-i belâsı Kaysın
Özge ser-rişte-i da'vâ-yı cünûn oldı bana
(Şeyh Galib, G.7/4)*

Mecnûn Leylâ'nın aşkıyla çöle düştüğünde öyle kendinden geçer ki başında kuşlar yuva yapar. Cem Sultan da, sürekli sevgiliyi düşünen bir Mecnûn olduğu imasıyla sevgilinin saçlarının hayalinin başını yuva tuttuğunu söyler. Zülûfle birlikte siyah renge de vurgu yapan şair, Mecnûn gibi gönlünün de aynı renge boyandığını yani aynı sevdaya düştüğünü anlatır:

*Âşiyân tutalı başumda hayâl-i zülf-i dost
Leylî-i zülfünde dil Mecnûn gibi sevdâyîdür
(Cem Sultan, G.LXIX/4)*

Celîlî'ye göre Leylâ, âşığı anlatan bir araçtır. Dağ ve çöllerde başı dönen Leylâ değildir. Şairi sahrada aşk derdiyle kendinden geçmiş hâlde gören Mecnûn bile onun bu deliliği/mecnunluğu karşısında hayrete düşüp ağlayıp inlemektedir:

*Kûh u sahrâlarda ser-gerdân Leylâ sanmanuz
Zâr u hayrândur görüp mecnûnlugum Mecnûn bana
(Celîlî, G.15/4)*

Leylâ, Mecnûn'un aşk yolunda ilerlemesi ve menzile ulaşmasında bir araçtır. Kendisini Mecnûn gibi gören şair, daha Leylâ'dan hiç kimse haberdar değilken kendinden geçmiş bir hâlde çöllerde dolaşmaktadır. Yani Celîlî, Mecnûn'dan önce Leylâ'yı bulmuş, ondan çok üstün, ezelden beri âşiktir Leylâ'ya:

*Bu 'aceb kim görmemişdi kimse Leylîden nişân
'İşk sahrâsında ben Mecnûn-ı ser-gerdâniken
(Celîlî, G.303/3)*

Leylâ, Mecnûn'a sıkıntı ve gamdan başka bir şey vermeyen bir sevgilidir. Onun aşkı öyle bir aşktır ki vazgeçmek mümkün değildir. Kays'ın Leylâ'ya kavuşamamasından dolayı kendini kaybetmesi, kimseye aldırış etmeden çöllerde yaşaması ve insanlar tarafından ayıplanması üzerine bir gönderme söz konusudur:

*Yüregünde cevri Leylîden kararmış dâğlar
Yîter ey Mecnûn kebâb-ı sîneñ üzre fülfulün
(Celîlî, G.199/6)*

*Halk içinde hem giriftâr-ı hevâ-yı Leylîdür
Eylemez Mecnûnu hergiz gussadan âzâd 'ışk
(Celîlî, G.192/6)*

Mecnûn, Leylâ'nın aşkıdan dolayı acı çekse de son derece memnundur. Leylâ'nın evinin eşığının taşına başını koyan Mecnûn'a bu taş, rahat bir yastık gibidir. Orada Leylâ'nın aşkıyla huzuru bulan Mecnûn'un dünya kavgasından uzaklaştığı görülmektedir:

*N'ola Mecnûn Leylî'nün taş işigine ursa baş
Âşık-ı dîdâre çün bâlîn-i râhat sengdür
(Celîlî, G.84/5)*

“Leylâ'nın Mecnûn'a verdiği aşk sıkıntısını işiten bulut, rahmet/yağmur yağdırdı; gök ise gök gürültüsüyle feryat etti.” diyen şair, kendisini Mecnûn gibi düşünerek, kendi içinde coşup taşan bir kişiden söz etmektedir:

*Leylî'nün cevri işidüp hâk-i Mecnûn üstine
Ebr-i rahmet akladı vü ra'd-ı feryâd eyledi
(Celîlî, G.413/6)*

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*'unu kaleme alışı ile ilgili olarak eserinin dibacesinin başına koyduğu kıt'aların ikincisinde; “meczaz yolu” dediği edebiyat vasıtasıyla ilahî hakikatleri ve sırları açıklamak ve *Leylâ* ismi altında Allah'ın sıfatlarını, Mecnûn'la Allah'ı arayan ve O'na ulaşma yolunda meşakketlere katlanan insanı anlatmak istediğini ve *Leylâ*'nın vasıtasıyla Allah'ın vasıflarını dile getirmede aracı olduğunu söyler:

*Dutsam taleb-i hakîkate râh-ı mecâz
Efsâne bahânesiyle arz eylesem râz
Leylî sebebiyle vasfın etsem âgâz
Mecnûn dili ile etsem izhâr-ı niyâz*

Dibacenin bu manzum girişinden sonra gelen mensur bölümünün ilk cümlesinde de *Leylâ*'yı hakikat sırrının; Mecnûn'u da insan ruhunun sembolü olarak kullandığını söyler (Doğan 2010:12-13).

“Harîmî” mahlasıyla şiirler söyleyen Şehzade Korkut, “Leylî” redifli beş beyitlik gazelinin matla beytinde “dünyada *Leylâ* kavgası başladığından beri *Leylâ* sevdası beni Mecnûn etti” sözleriyle iktidar *Leylâ*'sını (Kılıç 1996:215) anlatmak ister. *Leylâ*'nın aşkından kaynaklanan bir kavganın varlığından yani aşkın kendini zorlamasından söz eder:

*Tolaldan âleme gavga-yı Leylî
Beni Mecnûn ider sevdâ-yı Leylî
(Harîmî)*

Leylâ'yı yürüyüşü nedeniyle anan şair, *Leylâ* yürüyüşlü sevgilisinin cilvesiyle Mecnûn gibi hayrandır ve kendinden geçmiştir. Şair, seyr ü süluk yolunda içine düştüğü durumu anlatır:

*Cilve-i hüsn ideli nâz ile ol Leylî-hırâm
Olmuşam Mecnûn gibi hayrân u ser-gerdân ana
(Celîlî, G.1/5)*

Leylâ yürüyüşlü sevgili, âşıktaki utanma perdesini kaldırmıştır. Utanması olmayan Mecnûn gibi başını çekip giden servi de utanmayı bırakıp aşk yolunda ilerlemektedir. *Leylâ*'nın aşkından dolayı rezil olduğundan beri Mecnûn, namuslu olmayı ve utanmayı bir tarafa bırakmıştır. Rezil olmak ve toplum tarafından ayıplanmak, Mecnûn'un hiç de umurunda değildir:

*Perde-i nâmûsdan çıkardı ol Leylî-hurâm
Baş hevâya tutdı Mecnûnvâr olup bî-'âr serv
(Celîlî, G.334/6)*

Leylâ, Kays'ın mecnunluğuna vesile olandır. Şaire göre gam çölü varılacak son nokta olsa da yürünmelidir. Mecnûn'un Leylâ'da gördükleri, onda var olanlarla birlikte anlatılarak Yaradan'ın varlığına, birliğine göndermelerde bulunmaktadır:

*Yiridür vallâh ger olsa menzilüm sahrâ-yı gam
Işk çün Leyliye Mecnûnı şeydâ eyledi
(Celîlî, G.415/2)*

Akıl ve tedbir aşk yolunda âşığı menzile ulaştırmaz. Akıl yoluyla Leylâ'ya ulaşmak mümkün değildir. Tasavvuf'un temeli teslimiyettir. Teslim olan kişi, hakikati akıl yoluyla göremez. Leylâ, hayatın esasıdır, özüdür; mutlak sevgiliye ulaşmada vasıtaadır:

*'Akla uyan çâre bulmaz Leyliye vasl olmaga
Bunda Mecnûnluk gerek 'âkil ne tedbîr eyleye
(Celîlî, G.364/3)*

Âşık, gam meclisinde edebiyetle durmalıdır. Ancak, Leylâ'nın kadehindeki şarap, âşığı bu edepten uzaklaştırır çünkü âşığın gönlünde sevgilinin telaşı, endişesi vardır. Beyitte edepli bir şekilde sakin gibi duran ama kendi içinde coşup taşan her şeyiyle Leylâ olmuş bir âşık söz konusudur:

*Bezm-i gamda gerçi olur 'âşık ulı edeb
Lîk Mecnûnda komaz câm-ı mey-i Leylî edeb
(Celîlî, G.37/1)*

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin unutulma zamanının geldiğini, sevgilinin güzelliği ile aşkın cihana yayıldığını söyleyen şair, bundan sonra kendi hikâyesinin dillerde olduğunu ve aşkın üstünlüğünü anlatır:

*Hüsnün ile ışkumî âlemde fâş itdi felek
Leylî vü Mecnûnı bir efsâne kıldı âkıbet
(Celîlî, G.46/3)*

Modern Şiirde Leylâ

Leylâ, Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde de görülmektedir. Kimi şairler yüzyılların ötesinde kalan Mecnûn'un Leylâ'sını yeniden yaşatırlarken kimi şairler de Leylâ imgesiyle gelenekteki Leylâ'nın aksine âşığa, sevgiliye ve aşka yeni yorumlar getirmişler; daha gerçekçi davranmışlardır. Çoğu zaman adı Mecnûn'la birlikte anılmayan Leylâ, genellikle aşka karşı duyarsız, cefa çekirtmeyen, mağdur ve hatta herhangi birisidir.

Tevfik Fikret, çocukluğunda babasının esir pazarından aldığı Sudanlı Leylâ Bacı'nın elinde büyümüş ve ona olan sevgisini yıllar sonra "Siyah Bacı" isimli şiirinde dile getirmiştir:

*Benim siyah bir bacım var:
Adı Leyla,
Gözü şehla...
Kollarında, ellerinde,
Saçlarının tellerinde
Pullar, inciler parıldar.
Dilber bacı!
Anber bacı!
Yatayım, akşam olsun da,*

Siyah bacımın koynunda.

...

(Fikret 2005:18)

Leylâ'nın adı dışında hikâyeyi çağrıştıracak başka bir unsurla karşılaşmadığımız şiirde karanlıktan ve geceden korkan çocuklara, bu siyahlık bir başka güzellikle anlatılır. Akşamları gelen "Siyah Bacı"yla 'gece'; "Kollarında, ellerinde, / Saçlarının tellerinde / Pullar, inciler parıldar"la 'yıldızlar' kavratılır. Şiirdeki "Yatayım akşam olsun da, / Siyah bacımın koynunda." dizeleri son bölümlerde tekrar edilerek gecenin korkulacak bir şey olmadığı ve bu korkuların boş olduğu mesajı verilir.

Ahmet Haşım, "Karanlık" şiirinde Leylâ'sını arayan bir Mecnûn'dur. Onun aradığı Leylâ, karanlıktan aydınlığa çıkaracak olandır:

*Aşkın bu karanlık gecesinde
Bülbül yine vahşî müterennim
Mecnûn'u terk etti mi Leylâ?
Vahşî sesi firkat sesi sandım.
(Bezirci 1983:233)*

Gelenekten istifade eden Yahya Kemal, "Nazar" şiirinde tasvir ettiği genç kızın adını Leylâ koyar. Leylâ, dolunayı bile kıskandıracak bir güzelliktedir. Şair, Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı Leylâ'nın "güzel kadın, âşık olunan veya olunacak kadın" imajından yararlanır.

*Gece, Leylâ'yı ayın on dördü,
Koyda tenhâ yıkanırken gördü.*

Beytiyle başlayan şiirde Leylâ'nın trajik sonu bir bakıma mesnevîdeki Leylâ ile benzerlik içindedir:

*Nice günler bu şeâmetli ölüm,
Oldu çok kimseye bir gizli düğüm;
Nice günler bakarak dalgalara,
Dediler: "Uğradı Leylâ nazara!"
(Beyatlı 1983: 149-150)*

Nazım Hikmet, "Ayağa Kalkın Efendiler" başlıklı şiiriyle Yahya Kemal'i ve onun şiirini eleştirir. Onu, kadın teninden yararlanmaya çalışan şehvet duygusuna kapılmış bir erkek olarak gösterir:

*Bıyıkları pomadalı ahenginiz
Süzüyor gözlerini hâlâ
"Koyda çıplak yıkanan Leylâ'ya" karşı.
(Hikmet Ran 2002:141)*

Ahmet Hamdi Tanpınar "Leylâ" şiirine "Bu akşam rüyamda Leylâ'yı gördüm." dizesiyle başlar ve bize Leylâ ile Mecnûn hikâyesindeki Leylâ'yı anlatır. Ancak şiirde, Leylâ'nın trajik sonu yer almaz:

*Bu akşam rüyamda Leylâ'yı gördüm
Derdini ağlarken yanan bir muma;*

İpek saçlarını elimle ördüm,
Ve bir kemend gibi taktım boynuma
Bu akşam rüyamda Leylâ'yı gördüm.

Leylâ... Ela gözlü bir çöl ahusu
Saçları bahtından daha siyahtır.
Kurmuş diye seveda yolunda pusu
Döktüğü gözyaşı, çektiği ahdır.
Leylâ... Ela gözlü bir çöl ahusu.

Bir damla inciymiş kirpiklerinde,
Aşkın ızdırapla dolu rüyası
Bir başka güzellik var kederinde
Bir başka âlem ki ruhunun yası
Sessiz incileşir kirpiklerinde.
(Enginün 2012: 114)

Bayrak Şairi olarak tanıdığımız Arif Nihat Asya, "Duâlar ve Âminler" adlı şiir kitabında "Leylâ I, Leylâ II, Öteler" şiirlerinde Leylâ adındaki bir kadının tasvirini yapar. Geleneksel Leylâ algısını değiştiren şair, Leylâ'ya cinsel özellikler yükler:

...
Bir sükûnet, bir rükûdet âlemi
Buldular ma'mûresiz, virânesiz
Birleşip yer gök, ufuk olmuş bu hat...
Bir dikiş dikmiş dikenler, iğnesiz!

-Gayrı- Leylâ, hüsnünü
Seyreder, âyînesiz;
Süslenir hâlâ, tarar gîsûların
Lâkin artık, şânesiz
(Arif Nihat Asya 2008:129)

Kemal Özer'in "Leylâ" şiirindeki Leylâ, günümüz dünyasında bilinen bir grup kadının temsilcisi durumunda olan ve istismar edilen kadın tipidir. Gelenekteki Leylâ ile Mecnûn hikâyesinden ve Leylâ imgesinden farklıdır:

taşlığın uzanmış zayıf terliklerinin leylâ
ay gibi leylâ gibi ay gibi leylâ
arkası budala memeleri orta budala
kimsenin kimseye git demediği leylâ
inmiş yukardan kirlenmiş ağızları yangında
yeninin yeni olan gözlerine sokulgan
ayakları adımlı saçları taşkın sokulgan
vardıkça leylâ soğuklara seğirten adamlar
her biri bir başka günle karşı duvarda
gözlerine kadar yorgun adamlar
gözleri ne kadar yorgun adamlar
(Özer 2009:15)

Behçet Necatigil, “*Sevda Peşinde I*” başlıklı şiirinde “âşık olunan Leylâ”, “uğrunda Mecnûn olunan Leylâ”, “şiir yazılan Leylâ”, “hayat şartlarından dolayı terk edilen Leylâ” gibi farklı Leylâlardan bahseder ve “*Leylâ ile Mecnûn*”u eski bir hikâye olarak anar (Özcan 2010:122-124).

Sevda Peşinde I
Ben artık bulunduğun şehirden gittim,
İnsan kuş misali.
Sen hâlâ
O kalabalık evde olmalısın,
Gelip gidenin çok mu bari?
Üzgünüm Leylâ,
Dünya hâli!
(Tanyeri-Yavuz 2009: 28-29)

Gelenekten faydalanan Arif Ay, “*Kundak*” şiirinde Leylâ ile Mecnûn hikâyesine gönderme yapar ve Mecnûn’un ruh halini anlatır:

Yürür deniz dürrünür deniz
Mecnûn Leylâ’ya böyle ağlardı
Kalbim diyorum
Gelirse aşk
(Arif Ay 2006: 66)

“*Leylâ ile Mecnûn*” hikâyesini modern bir anlayışla müstakil şiir kitabı şeklinde yazan Sezai Karakoç, Leylâ’nın özünü, Fuzûlî’de arar: “*Allah’a imanını tazelerken Muhyiddin-i Arabî’den, aşk, ilâhi aşk dersini alacaksın. Mevlâna’dan gönül saflaştırmanın ne büyük doğurucu ve verimli bir kaynak olduğunu öğrenecek ve Müslümanların birbirini nasıl ilâhi bir sevgi içinde desteklediğini kavrayacaksın. Gece gündüz hocaların onlar olacak. Rüyanda bile onları göreceksin. Sanat eserinin ne demek olduğunu anlamak için Hâfız’a, Fuzûlî’ye döneceksin. Onların şiirlerindeki eskimezliğin ve aşılmazlığın sırrını arayacaksın.*” (Karakoç 2002: 53) der. Sezai Karakoç, Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin konusunun ana hatlarına sadık kalırken şiirin ifade şekli ve duyuş tarzı bakımından yenilikler yapar. Leylâ’ya yüklediği idealler ile onu yeniden yorumlar (Genç 2006: 215).

Sezai Karakoç’a göre Leylâ, önce dünya dirilişine, ardından ahiret dirilişine vardırarak olan Leylâ’dır.

“Artık Karakoç’un Mecnûn’una yıkılan bir uygarlığın yeniden inşası için Mehmet Akif’in Asım’ı, Tevfik Fikret’in Halûk’u gibi bir “misyon” yükleniyor, XX. yüzyılın Mecnûn’u olarak, Fuzulî’den tamamen farklı bir istikamete yürüyor ve çölün simgesi hâline gelerek yolunu kaybetmişlere, çölün nice yerlerine diktiği taşlarla yol gösteriyor, kavgalara arabulucu oluyor, kırgınlıkları önlüyordu. Kısaca Mecnûn bir kahraman, hem de masallar üstü bir kahraman olmuştur. Fuzulî, Mecnûn’u tekrar çöle döndürdüğünde onu kemale ermiş göstererek hayvanlarla konuşturur ve ona aşkın insan payesi verir, ancak o, hiçbir zaman çöl toplumunu ıslah etmez, dertlerine çare olmaz, kendi derdiyle baş başadır. Karakoç ise, tam bir özgürlüğe ermiş Mecnûn’un bu vasfını vahşetin ıslahı amacıyla kullanmıştır. Mecnûn’un yaşadığı çölde kurt, kuş için su taşır, yaralarını onarırdı. O, sakat hayvanları iyileştirir, eski sağlıklarını geri verirdi. Bu yüzden geyikler, dağ keçileri, yaban eşekleri, çöl kedileri, devekuşları ve zürafalar onu izlerdi. Sonunda Mecnûn bu barış uygarlığının mimarı olur ve “Tanrı Halifeliği”, onun şahsında insanda tecellî eder.” (Genç 2006:214-215).

Mehmet Akif'in *Safahat'*ında dört farklı Leylâ imgesiyle karşılaşmaktayız: Birincisi "Leylâ" şiirindeki İslâm'ın âtisi olarak nitelendirilen Şark'ın ve Mehmet Akif'in Leylâ'sıdır:

*Hayır! Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-ı nâ-kâmın,
Bütün dünyâda bir Leylâ'sı var: Âtisi İslâm'ın.
(Düzdağ 1984:476)*

İkinci Leylâ, "Necid Çölleri'nden Medine'ye" (Düzdağ 1984:353-359) şiirindedir. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin ilham alındığı şiirde Leylâ ile Hz. Muhammed ve onun "merkad-i pâk"i yani mübarek mekânı, Mecnûn'la da buraya ulaşmak için yollara düşen peygamber âşıkları anlatılmıştır. Şair de bu kervanda yer alan Mecnûnlardan birisidir.

*Yok mu, ey bağıryanık çöl! Ebedî pâyânın?
Nerededir vâhası, yâ Rab, bu serâbistânın?
Necd'in a'mâkına dalmış, iki aydan beridir,
Koca bir kabile Mecnûn gibi hâib, hâsir,
Koşuyor, merhamet et, bâdiyeden bâdiyeye,
Görürüm, bir gün olur "Hayme-i Leylâ"yı diye!
(Düzdağ 1984:354)*

Üçüncü Leylâ, "Gece" şiirinde (Düzdağ 1984:487-488) görüldüğü üzere, Allah'tır. "Aslında diğerlerinin Leylâ olması da Allah'tan dolayıdır. Yani Allah'ın sevgili olması bizatihi, diğerlerinininki bilvasıta. Dolayısıyla en güzel lirik duaları da bu Leylâ ile vuslatı arayan, aşk-ı İlâhînin ifadesi mahiyetindeki şiirlerindedir." (Çiftçi 2008:114-128).

*Senin mecnûnunun, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!
O lâhûfî şarâbın vahyi her zerremden inlerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.
(Düzdağ 1984:488)*

Şair, "Gel ey dünyaların Mevlâsı, Leylâ-yı vicdanım / Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım" diye yakardığı âlemlerin Rabbine yönelik bir cezbenin içindedir. Böylece kâinatı "kudretin bir vahyi hâlinde" görerek, "Leylâ-yı vicdanı" yolunda gerçek bir faniliğe erer (Turinay 2009).

Dördüncü Leylâ, "San'atkâr" (Düzdağ 1984:510-517) şiirinde bir sevgili olarak karşımıza çıkar:

*O, şimdi cevvi süzerken, yanında Leylâ'sı,
Gözünde kurduğu âfîlerin heyûlâsı,
Senin bu gölge vücûdunla nereden uğraşacak?
Unut da kendini artık, ne söylüyor, kıza bak:
-Emîr! O sonraki üç parça yok mu, pek müdhîş;
Bu şâheserleri ömründe sahne dinlememiş.
(Düzdağ 1984:511)*

Mehmet Akif'in "Leylâ" Şiiri

"Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak?" derim, "yer pek";
Döner, imdâdı gökten beklerim, heyhât, "gök yüksek".¹

Bunaldım kendi kendimden, zamân ıssız, mekân ıssız;
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!²

Cihet yok: Sermedî bir seddi var karşında yeldânın;
Düşer, hüsrâna, kalkar, ye'se çarpar serserî alın!³

Ocaksız, vâhalar, çöller; sağır, vâdîler, enginler;
Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler!⁴

Şu vîran kubbe, yıllardır, sadâdan dûr, ışıktan dûr;
İlâhî, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?⁵

Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şark'ı istîla?
Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten, bunun, hâlâ,⁶

Ezer kâbûsu, üç yüz elli, dört yüz milyon îmânı;
Boğar girdâbı her devrinde milyarlarca sâ mânı!⁷

Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu,
Asırlar geçti, hâlâ bekliyor ferdâ-yı mev'ûdu!⁸

O ferdâ, istemem, hiç doğmasın "ferdâ-yı mahşer"se...
Hayır, kudretli bir varlıkla mü'minler mübeşşerse!⁹

Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyırılmasın artık?
Niçin serpilmesin, hâlâ, ufuklardan bir aydınlık?¹⁰

O "aydınlık" ki, sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı,
"Vücûdundan peşîman, ölmek ister" sandığın Şark'ı,¹¹

Füsünkâr iltimâ'âtıyla döndürmüş de şeydâya;
Sürükler, bunca yıllardır, o sevdâdan bu sevdâya.¹²

¹ "Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak?" derim, "yer pek"; Döner, imdadı gökten beklerim, ne yazık ki, "gök yüksek".

² "Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız, mekân ıssız; Ne kimsesiz, ıssız yerlerde bir yoldaş, ne karanlıklarda tek yıldız!"

³ "Yön belirsiz: Sonu gelmeyen duvarları var karşında uzun gecenin; Düşer, acılara; kalkar, ümitsizliğe çarpar serseri alın!"

⁴ Ocaksız, vahalar, çöller; sağır, vadiler, enginler; Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler!

⁵ Şu yıkık kubbe, yıllardır, sestem uzak, ışıktan uzak; Allah'ım, yok mu ufuklarında doğan sabaha benzer bir ışık?

⁶ Ne bitmez bir geceymiş! Neden etmiş Doğu'yu istîlâ? Değil canlar, dünyalar göçtü hayattan, bunun, hâlâ,

⁷ Kâbusu ezer üç yüz elli, dört yüz milyon iman; Girdabı boğar her dönüşünde milyarlarca serveti!

⁸ Yüzyıllar var ki bu İslâm'ın yurdu her gün çiğnenmekte, Yüzyıllar geçti, vaat edilen yarını hâlâ beklemekte!

⁹ O yarının gelmesini hiç istemem, eğer "mahşer günü"yse... Ama bu değil de müminler güçlü bir varlığa sahip olmakla müjdelenmiş;

¹⁰ Bilmem ama bu kat kat perdeler niçin sıyırılmasın artık? Niçin serpilmesin, hâlâ, ufuklardan bir aydınlık?

¹¹ O "aydınlık" ki, sönmek bilmeyen doğmak ve parlamak umudunu, "Varlığından pişman, ölmek ister" sandığın Doğu'yu,

¹² Büyüleyici pırlantılarıyla döndürmüş de çığına; Sürükler bunca yıllardır, o sevdadan bu sevdâya.

Hayır! Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-i nâ-kâmın,
Bütün dünyâda bir Leylâ'sı var: Âtîsi İslâm'ın.¹³

Nasıldır mâsivâ, bilmez; onun fânîsidir ancak;
Bugün, yâdiyle müstağrak yarın, yâdında müstağrak!¹⁴

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn'la uğraşma!¹⁵

Düşün: Bîçârenin en kahraman, en gürbüz evlâdı,
Kimin uğruna kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?¹⁶

Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?¹⁷

Kimin boynundadır serden geçip berdâr olan canlar?
Kimin uğrundadır, Leylâ, o makteller, o zindanlar?¹⁸

Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnûn'u istilâ.¹⁹

Niçin hilkat zemîninden henüz yüksekte pervâzın?
Şu topraklarda, şâyed, yoksa hiç imkân-ı i'zâzın,²⁰

Şafaklar ferş-i râhun, fecr-i sâdıklar çerâğındır;
Hilâlîm, göklerin kalbinde yer tutmuş, otâğındır;²¹

Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'âdı haşyetten;
Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşiyetten;²²

Cemâ'atler kölendir: Kâ'be'ler haclen... Gel ey Leylâ;
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!²³

Bu nâzın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,

¹³ Gerçekte Doğu'nun, o kendini düşünmeyen talihsiz Mecnûn'un, Bu âlemde bir Leylâ'sı var, o da geleceğidir İslâm'ın.

¹⁴ Varlıklar âlemi nasıldır bilmez, bu âlemde kendini geçici sayar, Bugün adını anarak dalıp gider, ertesi gün hatırası içinde kendinden geçer.

¹⁵ Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın sevgili, uzaklaşma! Senin derdinde canlardan geçen Mecnûn'la uğraşma!

¹⁶ Düşün: Zavallının en kahraman, en gürbüz evlâdı, Kimin uğruna kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?

¹⁷ Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi? Şu milyonlarca öksüz, dul[un vebali] kimin boynundadır şimdi?

¹⁸ Kimin boynundadır serden geçip asılan canlar? Kimin uğrunadır, Leylâ, o insanların katledildiği yerler, o zindanlar?

¹⁹ Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ! Mecnûn'u ümitsizlik istilâ etmeden tek sen bir kerrecik görün.

²⁰ Niçin yaratılış dünyasından şimdi yüksekte uçmaktasın? Şu topraklarda, şayet, yoksa hiç ağırınma imkânın,

²¹ Şafaklar yoluna serilmiş halı, gerçek aydınlıklar/sabahlar çerağındır; göklerin kalbinde yer tutmuş hilâlîm otağındır;

²² Ezanlar nöbet vuran mehterindir: İnletir mesafeleri korkudan alemler, kubbeler çeyizindir, indirilmiş Allah katından

²³ Cemaatler kölendir, Kâbe'ler gelin odan... Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın sevgili ki görünmez âlemlerdesin hâlâ!

Müebbed bir bahâr insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan.²⁴

Leylâ şiiri Mehmet Akif'in "Gölgeler" adlı şiir kitabında yer almaktadır. Şair, bu kitabında yer alan şiirlerinin büyük bir kısmını Mısır'da yazmış, diğerlerini ise Türkiye'de iken kaleme almıştır. Şiirin başlığı, *Leylâ* ve Mecnûn hikâyesinden esinlenerek seçilmiş; hikâyenin kadın kahramanı olan *Leylâ*, Mehmet Akif'in şiirinin adı olmuştur. Mehmet Akif, *Leylâ* ve Mecnûn hikâyesini sembolikleştirir. Millet, bir Mecnûn gibi bir arayış içindedir.

Hasan Basri Çantay, Mehmet Akif'in *Leylâ* şiirini anlatırken "Üstadın en coşkun ve en muvaffak şiirlerindedir. Âkif'in yanıp tutuştuğu 'Leylâ' ne Fuzûlî'nin *Leylâ'sıdır* ne de en son mümtaz şairimiz Yahya Kemal'in tasvir ettiği o güzel *Leylâ'dır*." (1966: 208) der. Dursun Ali Tökel, bu yoruma karşılık "Sanki Akif'in *Leylâ'sı* pek yüce bir *Leylâ* da Fuzûlî'nin veya Yahya Kemal'in ki süflî bir *Leylâ* imiş gibi anlaşılıyor. Peki, Fuzûlî'nin *Leylâ'sı* kimdir?" (2008:335) ifadesiyle cevap arar. Ertuğrul Düzdağ, *Leylâ* şiirinin Mehmet Akif'in "İslâm'ın ve Müslümanların geleceğiyle ilgili gayesinin tahakkuk edemeyeceğinin anlaşılması üzerine duyduğu hayal kırıklığının" (1988:90) bir ifadesi olduğunu söyler. Bilge Ercilasun, "Şair, idealini bir varlık etrafında toplar: Bu *Leylâ'dır*. *Leylâ* İslâm'ın yükselişi, Mecnûn'un sevgilisidir. Kavuşulamayan ve Mecnûn'u ıstıraplara boğan bir sevgilidir. Şair, *Leylâ* ile Mecnûn imajlarıyla, idealin erişilmezliğini ve İslâm âleminin ıstırapını tasvir eder" (1988: 94) ifadeleriyle *Leylâ'nın*, sadece Mecnûn'un değil; Mecnûn olarak nitelendirilen tüm İslam ülkelerinin olduğunu anlatır. Özlem Fedai, "Bülbül" ve "*Leylâ*" şiirlerinin, Mehmet Akif'in dış dünyada reel olarak seyrettiği "görüntüler" den kendi iç mağarasına yansıyan "gölgeler" in en koyusunu yansıttığını ve bu şiirlerin şairin yaşadığı azabı ifade ediş kudretleri itibarıyla en hissî ve en güzel şiirler olmasının yanında Doğu'nun kalbinde simgeledikleri değerleri de ihtişamla anlatabilen şiirler olduğunu söyler (2014: 27). Mümtaz Sarıççek, *Leylâ'nın* kelime anlamı olan karanlık, gece, gölge ile hikâyenin kahramanı olan *Leylâ* arasında ilgi kurar ve *Leylâ* şiirinin isminden başlayarak gölge figürünün değişik yansımalarını içeren bir metin olduğunu; *Leylâ'nın*, şiirde yüzyıllardır karanlıklar içinde boğulmuş bir milletin aydınlık tutkusu olarak anıldığını ve aydınlığa geçiş yolu olduğunu anlatır (2014: 72).

Peki "Kimdir, nasıl bir öneme sahiptir Âkif için *Leylâ*? Nasıl bakar ki Âkif ötelere ve hayata, "*Leylâ*" der Fuzûlî'den asırlar sonra? Onun için " sözde 'şiir' (olan) gözde (midir) '*Leylâ*'?" (Akay 2006: 57-60). Mehmet Âkif'in *Leylâ'sı*, İslâm'a yeniden dönülmesi için bir mücadeledir ve hareket noktası İslâm idealidir.

Gerek Türk milletini gerek İslâm coğrafyasını içine alan Şark dünyası, üzerlerine çöken karanlıktan kurtulmalı ve ümitsizlik batağına düşmemelidir. Mehmet Akif'in Sebilürreşad'ın 467. sayısında çıkan ve "Ye'se düşenler Müslüman değildir" başlığını taşıyan yazıları (Karaca 2014: 191), Kuran'da Hz. Yakup ve Hz. İbrahim ile ilgili kıssalardan hareketle en vahim durumlarda bile Allah'tan ümidin kesilmemesinin gerekliliğine işaret eder.

Mehmet Akif, *Leylâ* şiirini 8 Nisan 1922 tarihinde Ankara'da yazar. 16 Mart 1920'de, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı basılarak dağıtılmış ve İstanbul fiilen işgal edilmiştir. İstanbul'da işgalin dayanılmaz bir hâl almasıyla birlikte şehir karamsar bir havaya bürünürken 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılır. Bütün bu gelişmeler olurken Mehmet Akif, İstanbul'da kalmanın bir yararı olmayacağı düşüncesiyle Ankara'ya gitmeye karar verir. Bu kararını Eşref Edip'e şöyle açıklar:

²⁴ Bu nazın elverir, *Leylâ*, yükseklerden in artık in ki, şu yanmış yurda, Mevlâ'dan sonsuz bir bahar insin.

"Artık, burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış, çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. İştirak edenlerle de temas et, harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler." (Durmuş 2014:130).

Şiirin konusu, bütün Türk milletinin ve İslâm dünyasının bilinçlenmesi; uyanıp kendine gelmesidir. İslâm'ın âtisi bir Leylâ'dır ve Leylâ kadar uzaktadır düşüncesi, şiirdeki esas temadır.

Sakarya zaferinden sonra cephelerde uzun süren bir sessizlik olur. Mecliste hücumun niçin yapılmadığına dair birtakım tartışmalar başlar. Mehmet Akif, bütün İslam dünyasının büyük bir gaflet uykusu içinde olduğunu düşünür ve yazdığı şiirlerle Müslümanları uyandırmaya çalışır. İslam dünyası uyanmaz ve dinine, kültürüne, medeniyetine sahip çıkmazsa iş işten geçmiş olacaktır.

Mehmet Akif, kendini çok yalnız ve bunalmış hissettiği bir zaman içinde yazdığı *Leylâ*'da, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumdan dolayı bir sıkıntı ve karamsarlık içindedir. Şiirin ilk dizelerinden itibaren "bunalmak", "ıssız", "vahşet", "zulmet", "cihet yok", "husran", "yes", "vîran", "ışıkdan dûr", "kâbus", girdâb", "çiğnemek", "boğmak" gibi kelimeler şairin içinde bulunduğu ruh hâlini anlatması bakımından önemlidir. "Şu vîran kubbe" diye anlattığı Müslüman Şark dünyasıdır. Şiirde Şark'ın içinde bulunduğu durum, uzun ve karanlık bir geceye benzetilir. Bu geceyi aydınlatacak olan nur ise Leylâ'dan gelecektir. Şair, bir nur ve ışık arayışı içindedir:

"Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak?" derim, "yer pek",
Döner, imdâdı gökten beklerim, heyhât, "gök yüksek".
Bunaldım kendi kendimden, zamân ıssız, mekân ıssız;
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
Cihet yok: Sermedî bir seddi var karşında yeldânın;
Düşer, husrâna, kalkar, ye'se çarpar serserî alnın!
Ocaksız, vâhalar, çöller; sağır, vâdîler, enginler;
Aran: beynin döner boşlukta, haykır: ses veren cinler!
Şu vîran kubbe, yıllardır, sadâdan dûr, ışıktan dûr;
İlâhî, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?
(Düzdağ 1984:475)

Şiirde karanlık bir gecenin tasviri yapılırken okuyucuda karanlık gecenin yanı sıra ürktücü bir boşluk ve sessizlik duygusu hissettirilmeye çalışılır. İslam dünyasının içinde bulunduğu sefalet gözler önündedir. Gölgenin esaretine düşmüş ve her gün çiğnenmekte olan bu üç yüz elli, dört yüz milyonluk İslam dünyası, "ferdâ-yı mev'ûd"u yani vaat edilen ve ümitlen beklenen geleceği bir gün gelecek diye beklemektedir:

Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şark'ı istîla?"
Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten, bunun, hâlâ,
Ezer kâbûsu, üç yüz elli, dört yüz milyon îmânı;
Boğar girdâbı her devrinde milyarlarca sâmânı!
Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu,
Asırlar geçti, hâlâ bekliyor ferdâ-yı mev'ûdu!

(Düzdağ 1984:475)

Eğer mahşer günüyse, o yarının gelmesi hiç istenmez. Ancak, bu değil de müminler güçlü bir varlığa sahip olmakla müjdelenmişlerse, artık bu kat kat siyah perdelerin sıyrılması ve ufuklardan bir aydınlığın belirmesi gerekir. Mehmet Akif'te bu karanlık geceyi yok edecek bir aydınlık umudu yani 'fecd-i sadık' beklentisi vardır. "Aydınlık" ki, "sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı" yani güneşin doğacağına ve aydınlıkların geleceğine dair beslenen umuttur:

*O ferdâ, istemem, hiç doğmasın "ferdâ-yı mahşer" se...
Hayır, kudretli bir varlıkla mü'minler mübeşşerse;
Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık?
Niçin serpilmesin, hâlâ, ufuklardan bir aydınlık?
O "aydınlık" ki, sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı,
"Vücûdundan peşîman, ölmek ister" sandığın Şark'ı,
(Düzdağ 1984:475)*

Gerçekte Doğu'nun, o kendini düşünmeyen talihsiz Mecnûn'un, bu dünyada bir Leylâ'sı vardır. O da İslâm'ın geleceğidir. Leylâ, kurtuluşun sembolü; Mecnûn ise kurtuluşu bekleyen İslâm âlemidir. Öte taraftan Mehmet Akif, Mecnûn'dur ve onun bütün özlemi ve İslâm'ın geleceği Leylâ'dır:

*Hayır! Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-i nâ-kâmun,
Bütün dünyâda bir Leylâ'sı var: Âtisi İslâm'ın.
(Düzdağ 1984:476)*

Mehmet Akif, İslâm'ın kurtuluşu için çağırdığı "cândan yakın cânân" diye hitap ettiği Leylâ'yla İslâm dünyasının dünyadaki varlık sebebinin ne olduğunu ve ne için savaştığını hatırlatır. Bu milletin en kahraman, en gürbüz evladı, Leylâ'nın uğrunda kurban olmuş; yüz binlerce sönmüş yurt, Leylâ için yanmış; milyonlarca insan katledilmiş veya zindanlara atılmıştır. Bu kadar öksüz ve dulun vebali kimin boynundadır. Şair, Mecnûn'u tek bir birey olarak değil, Şark toplumu olarak ele alır. Şairin Şark olarak nitelendirdiği Mecnûn'un sadece Leylâ'sı vardır ve bu da İslâm'ın geleceğidir. Tüm mücadeleler Leylâ için yani İslâm'ın geleceği içindir:

*Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânân, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn'la uğraşma!
Düşün: bîcârenin en kahraman, en gürbüz evladı,
Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?
Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?
Kimin boynundadır serden geçip berdâr olan canlar?
Kimin uğrundadır, Leylâ, o makteller, o zindanlar?
(Düzdağ 1984:476)*

Bir düşmana benzetilen ümitsizlik ve karamsarlık, İslâm'ı istila etmek için beklemektedir. Aydınlık günleri arzulayan şair, bütün bu çekilenlerin, bu kurbanların, bu dökülen kanların İslâm'a helâl olmasını yeter ki ümitsizliğin Mecnûn'u istilâ etmemesini ister. Leylâ'nın bir kerecik görünmesi aydınlığın gelişi için yeterli olacaktır. Bilindiği gibi karanlığın en koyu olduğu an, aydınlığın en yakın olduğu andır ve şair bir fecd-i sadık beklentisi içindedir.

Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,

Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnûn'u istîlâ.
(Düzdağ 1984:476)

Müslümanlar, şimdiye kadar büyük sıkıntılar çekmişler ve hâlâ çekmektedirler. Artık vaat edilen İslâm'ın o güzel günlerinin gelmesi lâzımdır. Ancak, bu günler çok uzakta görünmektedir. Şair, "niçin yaratılış dünyasından henüz yüksekte uçmaktasın?" diyerek Leylâ'dan vefa bekler:

*Niçin hilkat zemîninden henüz yüksekte pervâzın?
Şu topraklarda, şâyed, yoksa hiç imkân-ı i'zâzım,*
(Düzdağ 1984:476)

Mehmet Akif, "şu topraklar üzerinde hiç ağırlanma imkanın yoksa şafaklar, yoluna serilmiş bir halı; fecr-i sadıklar kandil; göklerin kalbinde yer tutmuş hilâl, otağ; ezanlar, her tarafı korkudan inleyen nevbet; Allah katından indirilmiş olan alemler, kubbeler cihâz/çeyiz; cemaatler, köle; Kâbeler hacle/gelin odası olsun" der ve hilâlin, ezanların, camilerin, cemaatlerin, Kâbe'nin yüzü suyu hürmetine görünmez âlemlerde olan Leylâ'nın yani İslâmiyet'in güzel günlerinin gelmesi için dua eder:

*Şafaklar fers-i râhın, fecr-i sâdıklar çerâğındır;
Hilâlim, göklerin kalbinde yer tutmuş, otâğındır;
Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'âdı haşyetten;
Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşiyetten;
Cemâatler kölendir: Kâbe'ler haclen... Gel ey Leylâ;
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!*
(Düzdağ 1984:476)

Leylâ, Allah'a köprü olan mecâzî bir Leylâ'dır. Akif'in "gel ey Leylâ" şeklindeki yakarışı onu bir bakıma Mecnûn mertebesine yükseltir.

Leylâ, İslâm'ın geleceğidir. Leylâ'nın yükseklerden inmesi ve bu kadar nazlanmaya bir son vermesi gerekir. Şair, Allah'ın el uzatmasını ister. Ateşler içinde yanmış yurda bundan sonra sonsuz bir baharın, refah ve huzurun gelmesini ister:

*Bu nâzım elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
Müebbed bir bahâr insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan.*
(Düzdağ 1984:476)

Son beyitte kastedilen 1922 yılı itibarıyla elde kalan vatan coğrafyasıdır. Geceyi aydınlatacak olan nur, Leylâ'dır. Leylâ'nın gelişile birlikte İslâm dünyasında ebedî bir bahar olacaktır.

Zaman zaman ümitle ümitsizlik arasında bir ruh hâli yaşayan Mehmet Akif, İslâm dünyasının durumundan dolayı çok üzgündür. "Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, / İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım." (Düzdağ1984: Hüsrân/447) diyen şair, aslında hayatı boyunca Müslümanları uyandırmak için İslâm'ı haykırmıştır.

"Leylâ" şiirindeki **anlatıcı tipi** "ben" anlatıcıdır. Mecnûn, şiirdeki anlatıcıyı ifade eder. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinde olduğu gibi Leylâ'sını beklemektedir. Kendi kendinden bile bunaldığını ifade eden anlatıcı, içinde bulunduğu kötü durumu hasb-i hâl tarzında dile getirir.

Şair, şiirine bir gece vaktini anlatarak başlar ve **vaka zamanını** "ne bitmez bir geceymiş" diye belirtir. "Nerden etmiş Şark'ı istîla?" ve "Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu"

ifadeleriyle mekânın Müslüman Şark toplumunun yaşadığı yer olduğu görülür. Şair, “*Şu vîran kubbe, yıllardır, sadâdan dûr, ışıktan dûr*” dizesiyle viran edilen topraklarla hikâyedeki esas mekân olan çölle bir yakınlık kurar.

Olay örgüsü ve sosyal zemin bakımından incelendiğinde *Leylâ* şiiri, kurmaca ve sanal bir âlemden esinlenerek yazılan bir olay örgüsüne sahip değildir. Burada anlatılanlar, özgürlüğün ve bundan uzak kalmış bir milletin hikâyesidir.

Şiirde iki **şahıs kadrosu** görülür: *Leylâ* ve *Mecnûn*. Başkahramanı *Mecnûn*; yardımcı kahramanı ise *Leylâ*'dır. “*Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-ı nâ-kâmın*” dizesiyle *Mecnûn*'un kimliği hakkında bilgi verilir.

Leylâ ile *Mecnûn* hikâyesinde aşk acısıyla çöllere düşen ve cünûn hâlinde bulunan *Mecnûn*, Mehmet Akif'in şiirinde aklı başında ve halktan kopmamış; ancak vatanın durumundan dolayı perişandır.

Leylâ ile *Mecnûn* hikâyesinde bütün bir eser boyunca işlenen *Leylâ*, Mehmet Akif'te sadece şiirde ele alınır. Hikâyede önce beşerî aşkın ve daha sonra ilahî aşkın sembolü olan *Leylâ*, Mehmet Akif'te somut bir varlık olmaktan çıkar. *Leylâ*, Allah'a köprü olan mecâzî bir *Leylâ*'dır. *Leylâ*, Akif'i de bir bakıma *Mecnûn* mertebesine yükseltir.

Mehmet Akif, şiirin klâsik ahenk unsurlarından kafiye ve vezne bağlı bir şairdir. Bu şiirinde de ahenk sağlamak için kafiyeden yararlanmış ve her iki mısraı kendi içinde kafiyeli olacak şekilde düzenlemiştir. Şiirde, kafiye uygulaması başarılı ve canlıdır. Şair, en çok tam ve zengin kafiye tercih etmiştir.

Şiirde hemen hemen her mısra, müstakil bir cümle olabilecek mahiyettedir. Ayrıca konuşma dilinde geçen “beyni dönme”, “yurdu çiğneme”, “canlardan geçme”, “uğruna kurban olmak”, “(vebali) boynunda olmak”, “helal olmak”, “kalbinde yer tutmak” gibi deyimler ile “ne bitmez bir geceymiş”, “o sevdadan bu sevdaya” gibi kalıp ifadelerle de kullanılmıştır. Şiirde hitabet üslubu hâkimdir. “Gel ey *Leylâ*”, “gel ey cândan yakın cânân” ifadeleri ikişer kez tekrar edilerek vurgu yapılmış; sözde soru cümlelerinden ve karşıtlık yöntemlerinden yararlanılarak şiirde şaşırtma üslubuna yer verilmiştir.

Yirmi dört beyitten meydana gelen şiir, aruzun “*Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*” kalıbıyla yazılmıştır.

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatında *Leylâ* ve *Mecnûn* hikâyesi, mesnevi nazım şekliyle yüzyıllar boyunca işlenmiş özellikle XVI. yüzyılda Fuzulî'nin eseriyle ölümsüzleşmiştir. Hikâyenin sevgili tipi olan *Leylâ*'nın lügat anlamında yani “siyah ve gece” kelimeleri üzerinde sanatlar yapılmış, sevgilinin saç, gözü için bir mazmun olarak kullanılmış; tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla da *Leylâ* ile *Mecnûn* hikâyesinden bahsedilmiştir.

Klâsik Türk şairlerine göre *Leylâ*'nın güzelliği eşsizdir. O, bir aşk sembolüdür ve özel bir kadındır. Bu şairlerin *Leylâ*'yı bir mazmun olarak ele alışları çoğu zaman bir birlerinin tekrarı gibidir. Hem kendini hem de diğer şairleri tekrar eden şairler, hikâyenin olay örgüsünden dışarı çıkamazken zaman zaman yeni motifler de eklemiştir.

Leylâ'yı bir aşk kahramanı gibi gören ve kendi hayatlarıyla özdeşleştiren, kendi aşklarının büyüklüklerini *Leylâ* ve *Mecnûn*'un kiyle karşılaştıran şairler, *Leylâ*'yı benzetme unsuru ve bir araç olarak ele almışlardır. Bazı şiirlerde *Leylâ*'nın adı *Mecnûn*'la birlikte anılırken bazılarında

Leylâ, tek başına bir birey; saçıyla, gözleriyle, yürüyüşüyle kısacası güzelliğiyle bir kadın kahraman olarak ele alınmıştır. Leylâ, asıl sevgilinin adı yerine kullanılmış; sevgilinin gerçek adından söz edilmemiştir.

Modern Türk şiirinde de pek çok şair, geleneğin etkisinde kalarak yüzyılların ötesinde kalan Leylâ ile Mecnûn'u yeniden yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu şairlerden bir kısmı Leylâ'yı kendi ruh hâline göre yansıtmış; zaman zaman hikâyedeki Leylâ'ya eleştirel bir gözle bakmışlar, şahsî tepkilerini ortaya koymuşlar; gelenekteki Leylâ'nın aksine Leylâ'ya yeni anlamlar yüklemişler ve daha gerçekçi yaklaşmışlardır. Modern şiirde çoğu zaman adı Mecnûn'la birlikte anılmayan Leylâ, aşka karşı duyarsız, cefa çektirmeyen ve mağdur bir kadındır. Çoğu şaire göre Leylâ, herhangi birisidir.

Leylâ bir taraftan mazmun olurken bir taraftan da imaja dönüştürülmüştür. Her şairin Leylâ'sı farklı farklıdır. Mehmet Akif, kendi Leylâ'sını, peşinden koştuğu şeyleri anlatmaktadır. Mehmet Akif'in bir başka deyişle Mecnûn'un Leylâ'sı millettir. Mecnûn, Leylâ'nın gelişini beklemektedir. Leylâ'nın gelmesi demek, Müslümanların kurtuluşu, İslâm birliğinin yeniden kurulması, İslâm'ın geleceği demektir. Mehmet Akif, Leylâ'nın gelmesi için her şeyini vermeye razıdır. O, bir bakıma hayatı boyunca bu Leylâ için mücadele etmiş, onun için yaşamış ve ızdırap çekmiştir.

Kaynakça

- AKAY, Hasan (2006), "Âkif'in 'Gece'sini Gündüz Eden Sır: Sözde 'Şiir' Gözde' Leylâ", *Yedi İklim*, (201):57-60.
- AKSAN, Doğan (2004), "İmge", *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*, Ankara: Bilgi Yay.
- AKSAN, Doğan (2013), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Bilgi Yay.
- AKTAŞ, Şerif (2008), "Mehmet Âkif ve İnsan", *Hece, Mehmet Akif Özel Sayısı*, Ankara.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994), "Divan Edebiyatı" Mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.9: 389-424.
- ALİYEV, Sabir (1996), "Leylî ile Mecnûn'da Şairin Tanrı ve İnsan Sevgisi", *Fuzûlî Kitabı* 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri, 24-26 Ekim 1996, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay.: 245-247.
- ASYA, Arif Nihat (2008), *Duâlar ve Âminler*, İstanbul: Ötüken.
- AY, Arif (2006), *Güne Doğan Koşu-Toplu Şiirler- (1974-2006)*, Ankara: Hece Yay.
- AYDEMİR, Yaşar (2000), *Behiştî Divanı*, Ankara: MEB Yay.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1983), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: Fetih Cemiyeti.
- BEZİRCİ, Asım (hızl.) (1983), *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri*, İstanbul: Can Yay.
- BOZDOĞAN, Ahmet (2008), *Modern Edebî Metinleri Besleyen gelenek Unsurlarının Hicvinde Kişisel Husumetin ve Siyasal Düşüncenin Rolü (veya) "Yahya Kemal'in Leylâ'sı"na Bir Nazar*, 38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Bildiriler, C.1 (s.339-351), Ankara: AKM Yay.
- COŞKUN, Menderes (2007), *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yay.
- ÇANTAY, Hasan Basri (1996), *Âkifnâme (Mehmet Akif)*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- ÇİFTÇİ, Sinan (2008), "Mehmet Akif'in Şiirinde Kavî Dua" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (1/4):114-128.
- DEMİREL, Şener (2007), "Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk", *A.Ü. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2:138-151.
- DENİZ, Sebahat (2008), "Şairlerin Gizli Dili: Mazmun", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin), İstanbul: Picus Yayıncılık.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2010), *Fuzûlî - Leylâ ve Mecnûn*, İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- DURMUŞ, Mithat (2014), "Gölgeden Aydınlığa: Bir Bilinç sağaltımı Olarak Mehmet Akif Ersoy", *Mehmet Akif ve Gölgeler*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay.
- DÜZDAĞ, M.Ertuğrul (1984), *Mehmet Akif, Safahat*, İstanbul: İnkılap Yay.
- ENGİNÜN, İnci (hızl.) (2012) *Ahmet Hamdi Tanpınar Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yay.
- ERBAY, Nazire (2015), *Klasik Türk Şiiri Gazellerinde Leyla*, İstanbul: Fenomen Yay.
- ERCİLASUN, Bilge (1988), "Bülbül ve Leylâ", *Türk Kültürü*, S.88, Ankara.
- ERSOYLU, İ.Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: AKM Yay.
- FEDAİ, Özlem (2014), "Mehmet Akif'in Mısır'daki Mağarasından Yansıyan: Gölgeler", *Mehmet Akif ve Gölgeler*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay.
- FİKRET, Tevfik (2005), *Şermin (Çev. Abdullah Uçman, Şerife Ünlü Kurt)* Ankara: Çağrı Yay.
- GENÇ, İlhan (2006), *Leylâ ile Mecnûn'un İki Şairi Fuzuli ve Sezai Karakoç*, İstanbul: Şule Yay.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1992), *Türk Dili Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İPEKTEN, Haluk (1997), *Nâilî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Akçağ Yay.
- KARACA, Şeyma (2014), "İslâm Medeniyetinin Çöküşü Karşısında Mehmet Akif'in Şiirlerinde Umud ve Umutsuzluk", *Mehmet Akif ve Gölgeler*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay.

- KARAKOÇ, Sezai (2002), *Çıkış Yolu II, Medeniyetimizin Dirilişi Dört Konferans*, İstanbul: Diriliş Yay.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2011), *Celîlî Divanı*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- KILIÇ, Filiz (1996), "Osmanlı Hanedanından Bir Şair: Şehzade Korkut", *Bilig*, S.2, Ankara.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1959), *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- MENGLİ, Mine (2000), "Divan Şiir Dilindeki Mana, Mazmun, Nükte Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", "Mazmun Üzerine Düşünceler" *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Muallim Naci (1995), *Lugat-ı Naci*, İstanbul: Çağrı Yay.
- ÖZCAN, Nezahat (2010), *Türk Şiirinde Leyla*, Ankara: Birleşik Yay.
- ÖZER, Kemal (2009), *Yaralı Karanfil*, İstanbul: Kırmızı Yay.
- PALA, İskender (1993), "Mazmunun Mazmunu", *ODŞÜM* (Hzl. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yay.
- RAN, Nazım Hikmet (2002), *835 Satır*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- SARIÇİÇEK, Mümtaz (2014), "Gölgeler'de "Gölge" Arketipi, *Mehmet Âkif ve Gölgeler*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay.
- TANYERİ, Ali-YAVUZ, Hilmi (hzl.) (2009), *Behçet Necatigil Şiirler* İstanbul: Yapı Kredi Yay.,
- TÖKEL, Dursun Ali (2008), "Mehmet Akif'in Divan Şiirine Bakışı", *Hece (Mehmet Akif Özel Sayısı)*, S.133.
- TUNÇ, Semra (2010), "Klâsik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 *Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-* (s.225-259).
- TURİNAY, Necmettin (2009), "Âkif'in Leylâ-yı Vicdan'ı", *Mehmet Akif Milli Mücadele ve İstiklal Marşı*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği.